

A Hu, on-z est fir di cwate
sacwès: do Pontea, do
Tchestea, des Mureas, et d'
Libea.

1830: Joseph Lebeau, membre du
gouvernement provisoire, accueille
Léopold Premier.

Djôzef Li Bea.

Messaedje ki n' a nén stî
léjhou divant l' posteure da
Djôzef Libea li 27 di
setimbe 2001.

K' av' fwait, Djôzef ? K' av'
fwait ?

K' av' fwait po ki l' djoû d' ouy
on vs vegne co apoiter des
fleurs ?

Estîz vs on grand docteur k' a
sâvé l' veye a des meyes di
djins ? Estîz vs on grand
savant ki les edvincions nos
ont fwait fé ene grande hope
en avant ? On grand scrijheu
motoit ? On muziciyin ? On
pinte ?..

A !... C' est vos k' a fwait l'
Beldjike... Mins, nodigade, ci
n' est nén des fleurs ki vs
meritez. C' est des côps
d' baston ! K' av' fwait !
Djôzef ! K' av' fwait !

Dijhoz m' francmint : ça
valeur i les poennes di
s' dislaxhî des Olandès po s'
aler raplaker avou les
Flaminds ? Esteut i don si
pezant, li no d' Lidjwès ki vos
tayons et ratayons ont poirté
ût siekes à long ? N' avént i
nén des libertés timpeuse ?
Des industreyes, et co
l' ritchesse ? Kimint n' avîz vs
don nén coprin, enocint ki vs
estîz, ki l' sonk et l' aiwe ki
nos ovris ont souwé, alént
ecrâxhî Brussele et l' Nôr do
payis ? Et c' est po ç' laide
keure la ki vos avez studyî ?
Ki vos fjhîz minme li voye di
Lidje a pî ? Vos volîz divni
avocât, paret ? Pocwè nén ?
Mins i vs faleut dimorer e
vosse plaeece et n' nén herer
vosse narene dvins des
afwaires ki n' vos competèt di
rén !

K' av' fwait, Djôzef ! K' av'
fwait ! Vos vs divrîz aler
catchî ! Come cwand c' est k'
vos estîz djonne ome, Djôzef
" li bea " k' esteut foû laid ! Si
télmint laid k' vos dvîz passer
Mouze del nute po-z aler
hanter vosse crapåde ! Ca
vosse bea-pere a divni ni vs
voeyeut nén voltî.

– Sereut i li Rwè, dji n' el vou
nén ! " dijheut-t i. A ! Aeut i
veyou cler, ci-la ! K' av' fwait,
Djôzef ! K' av' fwait !
Mâdjinez on pô ki vos ârîz
clapé vosse betch a l' plaeece
di voleur fé djâzer d' vos !
Nos seréns todi ritches,
sincieus, plins d' industreyes.
I gn areut-st avou nole
margaye avou nos frés
flaminds, ki n' nos ârént mây
oizou traiter d' nawes et
d' profiteus come el fjhèt
asteure.

Brussele sereut todi l' nozêye
pitite veye flaminde k' elle
âreut todi dvou dmani. Tot l'
monde âreut d' l' ovraedje !
On vicreut so blancs poes. Et
on djâzreut l' walon a nosse
televuzion ! Et nos n' seréns
nén chal a fiesti ene
cominâlté francesse ki n' a ni
cou ni tiesse, on bok-et-gade
sins cogne ki n' a nou
londmwin !

K' av' fwait, Djôzef ? K' av'
fwait ? N' estoz vs don nén
djinné ? (Jean-Pierre Dumont,
setimbe 2001.)

Ene cinse d' asteure.

*A bâtons rompus avec un ancien
agriculteur.*

Dimandeu: (Dm). — Ene
cinse, asteure, c' est foirt
diferin did dinltins, dowô,
Djôzef ?

Djôzef Deveu (Dj. D.) —
Ayayay, valet, Lucyin ! Waite
mi bea-fi, il a planté 23
ectâres di mayisse. I lyi a
falou 60.000 francs pol fé

essiler. C' est des cis ki vnèt
avou on buldozer. Parey po l'
fenâ; il ont fwait vni ene
eterprijhe, et il ont yeu fwait
l' fenâjhe so cwate djoûs.

Dm. — Pocwè k' i n' boute
nén luminme ?

Dj. D. — Li feme overe dins
on labo. Ele ni mousse mây
dins les stâves. Et il ont 250
biesses : 100 vatches ki
velèt, et totès botnires. Alez,
t' end a ene di tenawete k' i s'
leve à matén et kel vea est
padrî.

Dm. — Vos djhîz k' i n' aveut
k' des djnixhes ?

Dj. D. — Oyi, di l' ôte ivier
(2002-2003), il aveut yeu
câzu totes djnixhes; ça n' lyi
dût [convient] nén.

Dm. — K' a-t i come sôre di
biesses ?

Dj. D. — Il a yeu des
Francesses des anêyes à
long. Els a vindou paski ça n'
'esteut nén trop dujhâve
[facile à manipuler]; ça
pitêve; ça les fjhéut totes.

Dm. — Et ça n' lyi costêye
nén trop tchir, di fé fé
ttafwait ?

Dj. D. — On dmey miyon
(12 500 €) d' mwindouve tos
ls ans. Totafwait a
l' eterprijhe, ârè [sauf] les
fâtchaedjes et l' ansene. Po l'
ansene, il è moenne 5, 10
rimôkes so on tchamp. C' est
des benes di camion avou
des rahâsses k' i tipe djus po
moenner a l' ansene. Cwand
c' est po les dinrêyes, adon i
rmete les rahâsses.

Dm. — Cwè çk' i seme come
diveres ?

Dj. D. — Come grin, i
n' seme ki por lu, po ses
biesses, edon. I seme des
oidjes, di l' avoenne, del
sipeate (10 ectâres) et do
soele-frumint (del triticaye,
ene miete edurante come li
rgon mins ki n' vént nén si
hôte).

Dm. — Et des scwerons ?

Dj. D. — Neni ! Des
scwerons end a pont e

l'Ârdene. (...) oyi, valet, dinltins, on vleut aveur do strin, po stierni les vatches. Asteure, i sulfatèt po k' ça n' crexhe nén trop hôt; come ça, a n' flaxhe nén.

Dm. – Totes les dinrêyes ?

Dj. D. — Nén les oidjes mins les speates. Et cwand c' est po bate ! Metans, li bateuse, tins k' i maredèt, les lames sont rawijheyas otomaticmint. Gn a ene pitite plaeece sol costé del bateuse; ti n' voes nén k' on lime. T' ôs on pô do brut; c' est on ptit moteur. C' est des bateuses 4 metes lådje. I n' plèt pus aler s' les voyes avou. Mins so cénk minutes, li dvant del machene est atelé... u distelé. On mete li dvant so ene pitite rimôke saetcheye pal bateuse.

Dm. – Et po prinde li silo ?

Dj. D. — On dissile: on fwait des hougnes di silo on mete longues. Après, i s' amoenne avou l' "tchafer" [Chaffer]. C' est come on ptit clâke [Clark] avou come ene pince avou cwate dints å dzeu et cwate dints å dzo. Et i tchedje ene rimorkêye et el vude divant les vatches po 4 djoûs. Tos les djoûs, i rpassé endè bouter ene bekêye. Li cwatrinme djoû; i raschove li colidôr do mitan.

Dm. — Les vatches sont al laxhe, u al libe ?

Dj. D. — Neni: ele sont-st elaxheyas avou des colés d' fier ki s' raclapèt : gn a mât ene vatche ki s' disloye.

(On responda da Joseph Deveux, sipoté "Vevesse", ramexhné pa Lucien Mahin, li 12 di mâss 2004.)

So les passêyes des Walons del Suwede

Årtike k' a parexhou e francès dins l' Rivowe "Terre

de Durbuy", metou sol daegntoele pa Marcel Evrard dins s' waibe et ratourné e walon pa Pablo Saratxaga avou l' binamêye åjhmince da l' oteur M. Philippe BASTIN et da M. Evrard.

L' adjermelaedje

Li 25 di may 2001, en ene sâle dizotrinne del mene di Dannemora k' il î fjheut 6 degrès, li Veye di Durbu eyet li comene di Ôsthammar fiestixhént leu-z adjermelaedje. Ene anêye pus timpe, gn aveut yeu l' minme ceremoneye, avou les minmès djins, el sâle Matî d' Djer so les boirds di l' Aiwe d' Oûte a Barvea.

Dannemora et Matî d' Djer, la deus nos, wai, ki raprotchèt ces deus veyes la. C' est tote li rmimbrance del paskeye des Walons del Suwede.

Li mwaisse-persounaedje di ciste avinteure la, ci fourit Louwis d' Djer (e francès: *Louis de Geer*). C' est èn ome k' a vnou å monde e 1587 å tchestea di Gayârmont, k' est asteure on boket do dominne del Clinike Notru-Dame des Brouhires a Tchinnêye. Kimint k' ci Lidjwès la dvénrè-t i bén li "pere di l' industreye suwedesse", et l' ome li pus ritche k' el Suwede n' âye mât kinoxhou ? Surmint assez paski c' esteut on bouteu, on capåbe pol comiece, et k' a yeu tos les toûs po-z apicî, cwand el faleut, les bounès ocâzions.

Al difén do 16inme sieke, c' est dins l' Nôr di l' Urope ki ces ocâzions la s' trovèt. Dispu kékès anêyes, les omes d' afwaires olandès avént diswalpé l' comiece avou l' Escandinaveye eyet les payis del Baltike. Il apoirtént aviè l' veye di

Misterdam [Amsterdam], k' esteut adon li prumire plaeece di comiece sol Daegn, do bwès pol bastixhaedje, do daguet po-z ahouwer les bateas, do keuve, des peas et des curs, des dinrêyes.

I cnoxhént ossu les ritchesses k' el Suwede aveut: do minrê d' fier, des stindowes di grands bwès, li foice idrolike. Al copete do martchî, li payis esteut mo pâjhûle, sins disduts sociâs ou militaires. C' esteut pâr ene tchance, minme si, dins l' restant do continint les djins estént rloukîs come ene miete erirés.

Di Djer serè assaetchî el Suwede pa Wiyâme di Bexhe (e francès: *Guillaume de Bèche*, ou co: *Wellam de Besche*), ki s' trove drola dispu 1595 avou s' pere et ses frés, come mwaisse di foidjes a Nyköping eyet Finspang.

Walon lidjwès luminme, di Bexhe a fwait vni des ovrîs walons k' avént corou evoye ås Bas-Payis (adon lomés les Provinces Uneyes) po des râjhons di lidjon (amon nozôtes, Bas-Payis catolikes, les protestants estént cotchessîs). Di Djer, lu, s' a ddja astaplé la come comierçant et come financî.

Ça fwait k' les di Djer cwitèt Lidje po Dordrecht, poy Amsterdam. I s' î metèt bénrade come courtîs po les marchands walons. Pu, ttossu rade, on les rtrouve ki fjhèt dins les âres et les amunitions, tot profitant del soûfe et do salpete prodûts el Walonreye.

I divnèt eto des mwaisse-batlîs, et tcheryî ås marchandêyes inte li Baltike eyet l' Portugal, avou, come

raploût-tot, on buro al Rotchele.

Po fini, i prustèt des cwârs a Tibî Meyî, et ossu à rwè Guståve Adofe del Suwede, on còp ki Louwis àrè yeu si intrêye dins ç' pays pa Wiyåme di Bexhe. Louwis d' Djer divènrè li mambor eyet l' soçon da di Bexhe po fé tourner les oujhenes di Finspang. Les oujhenes di Finspang, c' est des fabrikes di canons d' fier rilomés dins l' monde etir.

Louwis d' Djer va divni mwaisse des foidjes e mo des plaeces el Suwede. Il va viker so blancs poes, a té pont k' i dvènrè l' bankî do rwè Guståve II Adofe. Il ahesse ses àrmêyes avou des àres [armes] sofistikêyes, et avance des fonds a l' estat po s' fé payî. C' est pâr abate deus oujheas d' on còp d' warokea !!! I serè rpayî tot rcujhant li nâcionâlitè suwedwesse. Li rwè lyi dene eto des grandès stindêyes di teres. Avou l' Guere di Trinte Ans, ses fabrikes vont dvou ovrer a make. Et les ovrîs walons k' il î fwait bouter, ni mankèt seur nèn d' ovraedje.

Li Guere di Trinte Ans, c' esteut ene margaye inte deus ashonnas, li Ligue catolike, ki rebindléve les pays catolikes, eyet di l' ôte des costés, on retroplaedje d' Estats protestants. L' àrmumint des Suwedwès et di leus aloyîs protestants esteut fabriké el Suwede, et dazâr ki des àres fabrikêyes pa des Walons espatriyîs ont siervou siconte des ôtes Walons dmorés à pays ki s' batènt dins les rangs des catolikes...

Naturalijhî Suwedwès e 1627, anobli e 1641, Louwis d' Djer mourrè a Misterdam e

1652. Il ayeut passé ses vîs djoûs dins les lives e s' dominne di Finspang.

Louwis d' Djer ahouke les ovrîs walons

Et nos Walons di Suwede dins tot çoula ?

À 16inme sieke, nos esténs prumîs po l' ovraedje do fier, paski nos avéns ddja des novès tecniques, come ene novele sôre di hôt-fornea eyet ene piceure di foirdjaedje e deus operâcions ki produjheut on prumî fier a bâres. Målureuzmint, les disduts ki ravadjént l' Urope àzès 16inme et 17inme ont fwait tot tourner a cou d' poyon. Eco: on-z ayeut spoujhî nosse minrê et abatou tos nos bwès.

Louwis d' Djer ayeut comprin tot d' shûte ki, po diswalper abeymint l' industreye do fier el Suwede, i faleut fé vni des ovrîs capâbes, k' avénxhe di l' apriyesse assez. I ndè vleut di tos les mestîs k' i fât po fabriker do fier, dispoy les fâdeus (po fé l' tcherbon d' bwès), disk' s' ovrîs ki stindént des bâres di fier dizo l' maca.

L' egaedjmint fourit-st enondé el Walonreye, mins ossu el France (a Djivet), e Lorinne, et çoula dins les rîles, avou on buro d' egaedjeus et des contrats d' ovraedje sicrîts dins les regues. Inte 1620 et 1640, i seront a pô près cénk meye a-z ebaquer pol Suwede.

Po dire li veur, li Louwis d' Djer ayeut-st on cuzén, li Matî d' Djer (e francès : *Mathieu de Geer*), ki c' esteut eto s' bea-fré, pask' il avént spozé deus sours. Matî d' Djer ayeut stî, a on metou moumint, li pus gros fondeu

do Pays d' Durbu. Di Leufsta, wice k' il ayeut rdjondou si couzén, Matî scrijha ene lete a on soçon barveatî, k' il î dvize des cwâlités dman-dêyes às cis ki vlént aler bouter el Suwede, aprume esse djonnes et foirts. Mins i cåze ossu des grossès cwénzennes et des ôtes advintaedjes k' i trovront so plaeece. (a shuve)

Li tchinne di tévé arabe: Al Djazira.

Al Djazira (الجزيرة en arabe, ça ki vout dire l' iye [l'île]), sovint scrît come e l' inglès: Al Jazeera, c' est ene tchinne di televuzion arabe-cåzante ki evoye 24 eures so 24 pa tévéspoutnik a pârte do Qatar.

Li tchinne a cmincî a-z evoyî e 1996. E moes d' avri di ciste anêye la, li siervice daegnrece en arabe del BBC a cloyou après deus ans d' operance. C' esteut a cåze del cinseure do govienmint di l' Arabeye Sawoudite. Adon, gn a yeu bråmint des ancyins eployîs del BBC ki s' ont stî regadjî a Al Djazira.

Al Djazira est loukeye come li pus franke eyet li pus obdjective des televuzions e lingaedje arabe. C' est seur li tchenâ li pus rwaiteye à Moyén-Levant. Làvâ, gn a bråmint des djins k' ont les pinses ki c' est on sourd d' informâcions pus fiyåve ki les tévés di leus govienmints, ou les cenes des pays etrindjîs.

Li tchinne a divnou cnoxhowe lon et lådje tins del guere inte les Estats-Unis eyet l' Afganistan e 2001, la ki c' esteut l' seule tchinne di televuzion k' esteut so plaeece e l' Afganistan et poleur evoyî

des imådjes des bombårdumints.

Li frankisté di ses rpoirtaedjes ni plaijhèt nén a tertos. Eto, gn a cobén des margayes avou les Estats-Unis k' ametèt Al Djazira di sopoirter l' terorisse. Il ont minme bombårdé les buros del tchinne a Kaboul e 2001 ey eto li 8 d' avri 2003 a Bagdad, tins d' l' abricaedje des Estats-Unis e l' Irak.

Li 23 setimbe 2003 c' est li govienmint provizwere irakyin, ki meta des xhames el voye d' Al Djazira eyet d' ene ôte tchinne arabe (Al Arabiya). I n' inmént nén l' manire k' elle avént di rapoirter les activités del rezistance. Mins nerén, elle avént yeu eto des rujhes avou l' govienmint irakyin di dvant, k' aveut tchessî sacwants di ses rapoirteus evoye. Elle est ossu discâzêye pa sacwants pask' elle eploie li no "Israyel" eyet fwait des eterviouwaedjes di personâlités israyelyinnes, ene sacwè « ki n' si fwait nén », sapinse mwints payis arabes.

E djanvî 2003, Al Djazira eyet li BBC ont siné èn acoidr po pârtaedjî des ahesses eyet des racsegnes (des rapoirtaedjes avou). Cist acoidr la avou l' tchinne britanike, kinoxhowe come ene des pus frankes, est veyou come èn acertinaedje di pus del neutrâlitè d' Al Djazira.

A pârti d' 2004, les Estats-Unis ont divnou todi pus atacants siconte Al Djazira, et l' amete d' esse do costé del rezistance irakyinne. E l' Irak, les gaztîs d' Al Djazira sont sovint metous al cadje sins råjhon. I sont minme bôreatés, pázès foices d' ocupâcion.

Nerén, pol prumî djoû do procès da Saddam Hosseyn, li prumî d' djulete 2004, c' est Al Djazeera k' a evoyî li prumire les fotos. (*Sourdant: Wikipedia.*)

Ch@rlote.com,

c' est on roman da Lucyin Somme k' a vudî e 2003, eplaidî pa l' oteur, dins ene coleccion d' romans da sinne et da Chantal Denis.

Racourti

Djihan, 18 ans, fwait do mnujhî avou s' pa. Si soçon Miyin mourt d'on magnant mâ. Djihan va a l'etermint. Cwand i rpassèt po dner l' mwint às parints, Tchârlote, li soû da Miyin, rabresse Djihan come si ça sereut on près-parint, tot lyi shoflant : "Dj' espere bén k' on vos rvoerè co !" Mins Djihan n' a pus ristî vey les Pirâds (li famile da Tchârlote) divant l' novelan. Cwand i lzî a stî sohaitî l' boune anêye, cwand il a dmandé après Tchârlote, li mere a dit k' elle esteut-st evoye.

Les djins djhént k' ele prindeut del drouke.

On djoû, Mayane li soû da Djihan lyi dene ene lete k' i gn a k' ene adresse éndjolieke diso : Ch@rlote.com. Djihan a scrît brâmint des emiles a Tchârlote. Mins ele ni lyi a nén respondou. Mins on djoû k' il esteut ki tuzéve dins s' tchambe, i decida di rwaitî si éndjole po vey s' il aveut des messaedjes. Il aveut del tchance: gn aveut ene e-lete da Tchârlote, avou, mârké dso: "Leyîz m' ene miete di tins".

Tins d' l' ivier, Djihan et s' pa ont eterprin di rfé ene viye mâjhon po on docteur di Nameur. Li docteur vineut cobén vey l' ovraedje. On bea djoû, il ont vnou a dvize

avou l' docteur, et câzer mestî. Li docteur si mestî, c' est d' sognî les droukés. C' est ddja Bén Atoumé. Djihan a stî sbaré mins i n' a nén oizeu dire k' il aveut ene s' soçondje ki s' droukéve. Cwand il ont yeu tot fwait l' mâjhon, li docteur a priyî Djihan å restorant. Djihan n' a nén co oizeu dmander cwè. Après marinde, il ont stî rboere ene djate di café al novele mâjhon. Et Djihan a tolminme djâzé d' Tchârlote.

Come dins les romans, li docteur, c' esteut l' prôpe mononke da Tchârlote, mins i n' si rwaitént pus dispu dedja ene tchoke. Il ont djâzé del maladeye da Tchârlote. Tchârlote s' a rtruvé disseulêye, paski ses parints estént disbâtchîs del moirt di leu fi. I n' riwaitént pus leu bâshele. Adon gn a des soçons ki l' ont swè-djhant rapâjhî tot lyi dnant des droukes. Mins cwand on prind ces droukes la, on n' s' è sait pus passer. Et li dvize inte li docteur et Djihan si djoke la. Li docteur dit co: "Et la eyou k' elle end est, nosse Tchârlote!" Djihan n' vos va nén dire çou k' gn a après po n' vos nén gâter l' plaijhi. Mins dji trove ki c' est on bea roman, ki m' a Bén plai, pask' i djâze di âk di noste âdje: l' amour, li drouke, les scoles. (*Djôzef Mahin (15 ans), às scoles di walon, li 30 di may 2004.*)

La pollution causée par les sacs en matière plastique.

Les saetchots d' plastike.

On saetchot d' plastike, c' est on saetchot ki sieve a mete ses comissions, po lzès ramoenner al mâjhon, pu après k' on hene evoye.

Istwere des saetchots d' plastike.

Les saetchots d' plastike ont divnou foirt corants a pârî des anêyes 1970. C' est pus ahessant ki les cabas et filets âs comissions, ca on pout aler fé ses coûsses sins rdiveur passer al mâjhon po-z aler rcweri l' filet. Dins les anêyes 2000, end a pattavâ. Metans, el France, so èn an, on s' sieve di 17 miyârd di saetchots d' plastike. E l' Afrike, on-z a cmincî a-z eployî toplin des saetchots d' plastike aviè ls anêyes 1990. Come li ramassaedje des yôrdeures des manaedjes [*ordures ménagères*] n' egzistêye nén co a mwintès plaeces k' i gn a, les djins tapèt crândimint evoye tos les saetchots d' plastike. Â Marok, on-z avire k' on nd alowe on miyârd so èn an.

Mâfjhance des saetchots d' plastike.

On n' sait nén cwè fé po lzès distrure. I fât 400 ans po k' i soeyénxhe distrûts tot seus. Si on lzès broûle, ça fwait des resserants gaz [*gaz à effet de serre*]. Sovint, i s' ritrovèt dins l' nateure. I mannixhèt les pladjes, les bwès, les montinnes; on-z a conté k' end aveut 122 miyons so les pladjes di France. Âtoû des nozès ptits viyaedjes touristikes do Senegal, gn a des håyes etires covrowes di saetchots d' plastike, ki dispartnut l' payizaedje. Adon, cwand i volèt evoye dins les tchamps, i polnut esse magnîs pàs vatches et lezî stoper l' panse. Les biesses boschtèt [*gonflent*] et crevèt. Et cwand k' i volèt evoye el mer, i plèt esse magnîs pàs tortowes di mer et pàs dâféns, et lezî stoper les boyeas, et les touwer. Les

dâféns les prindèt po des meduzes. Dins les cortijheas [*cultures maraichères*], on les rescontere pacô pa trûlêyes paski sacwants cotlîs riprindèt les mizeres des veyes [*déchets urbains*] come bon martcheye ansene. Mins, les bokets vont candjî li tcherpinte del tere, et, après deus u troes ansinaedjes [*fertilisation*] avou ces composés la, on n' pôrè pupont ahiver d' verdeures, paski les raecinêyes vont aler astok siconte di des potches di plastike, ki les espaitchèt d' aler pus fond.

Pa cwè replacî les saetchots d' plastike ?

Les saetchots d' papîs ? Nonna, ca, po fé do papî, i fât do bwès; po-z aveur li pàsse a papî, i fât totès sôres di tchimicreyes, ki s' ritrovnut sovint dins les aiwes. Po fé meye saetchots d' plastike, fât 36 lites di mazoute; po fé meye saetchots d' papî, endè fât 47 lites. On-z a discovrou lanawaire des saetchots fwait avou des produits tchimikes ki s' dismantchèt dins l' nateure: inte di zels, li « materbi ». Alfén, gn a l' sistinme des filets âs comissions k' on rind âs sârmas, et k' i sont-st oblidjîs d' vos les rprinde; zels i les rnetiynut et les ralouwer.

Ene saye el Còsse.

El Còsse [*Corse*], gn a yeu ene campagne po s' mete cwite des saetchots d' plastike e 2002. On-z a dmandé a totes les djins di tchoezi inte les saetchots e polimere ki s' distrût tot seu, et des ralouwâves filets. Les djins ont tchoezi les cabas. I costèt 1 uro, mins on lzès pout discandjî, on novea po

on vî. A Calvi, gn aveut deus sârmas ki vudént 50.000 saetchots d' plastike tos les djoûs. E 2004, end a pus onk. Dins tote li Còsse, so deus ans, on-z a parvinou a fé baxhî l' eployadje di saetchots d' plastike di 80 âcint. Come di djusse, ci n' est nén si bonmartchî et si pratike ki les saetchs e plastike. Mins li vrai pris des plasticreye, c' est cwè. Les plastikes sont fwaites a pârî del petrole, ki costêye (cwand ça va bén) asteure dins les 40 dolârs â bari. Mins est ç' li bon pris po ene sacwè ki va esse sipoujheye dins 40 ans ? On-z ôt sovint brutyî k' el petrole csoteyrè, al boune 100 \$ li bari e 2010. Disk' a cwand k' on frè co come les otruches : dire ki c' est l' industreye ki mannixh, et nén nozôtes. L' industreye ni fwait ki d' produire çou k' les alouweus alouwnut. Tuzez î tchaeke còp ki vs prindoz, al caisse di vosse sârma, ene pougneye di saetchots e plastike.

Les ôtès rexhowes.

On pout ramasser les saetchots d' plastike dins les depots âs mâssistés [*décharge publique*]. E l' Afrike, gn a des pôvès djins ki fjhèt ci ovraedje la. Li plastike ramexhné inla pout esse ralouwé, po fé metans des buzetes pol raiwaedje des tchamps [*irrigation agricole*], u des adujhoes d' aiwe [*adduction d'eau*]. L' aroke, c' est ki les saetchots de plastike ni sont nén pezants, et kel vî plastike si ratchete â kilo. Âs pris d' ractaedje, on ramasseu èn va nén ddja wangnî 1 € so ene djournêye. Ça n' vâ nén les poennes. Asteure, on fwait des rcweraedjes po mete des prodûts d' rawete

avou l' plastike, po k' i s' distrujhe tot seu so brâmint moens di tins. Po cmincî, on radjoute on prodût rawetrece [*additif*] ki va aidî li loumire, li tchâleur et l' ocsidjinne a cotaeyî li poliyetiline a ptits bokets. Ça s' va fé so deus moes, estô di deus a troes ans. Après, on mete on deujhinme produit, ki va stombyî l' "erunixhaedje" [stimuler l'oxydation] do plastike, pol rinde "magnâve" des microbes. Ça s' frè so deus ans (estô d' 400 ans). Les noveas saetchots d' plastike divrént ariver sol martchî, à minme pris k' les vîs, pol moes d' setimbe 2004. (*Lucyin Mahin, li 6 d' awousse 2004.*)

Marques célèbres: la mort de Miss Belga.

Recwiyem po Miss Belga.

Vos vos sovénroz, seur, d' on franc Walon u l' ôte ki mousse en on ptit botike di viyaedje et dmander: — On paket d' Belga file, ô, Mareye. Les Belga, c' est ene mâke di fabrike di cigaretes, k' a stî enondêye e 1923, pal société British American Tobacco (BAT) pol martchî bedje.

Miss Belga, l' essegne del mâke.

Les cigaretes Belga ont todi stî assoçnêyes, so les pakets et les afiches di rclame, a l' imådje d' ene feme k' on-z a lomé Miss Belga. Onk des prumîs a l' aveur dessiné fourit René Magritte. Il aveut prin modele so s' feme Georgette. Li poitrait da Magritte est l' imådje d' ene feme dislaxheye [*émancipée*]

des anêyes 1930, avou des courts tchiveas et on fén riya avou s' boke clôse. Ene miète grandiveuse, direu dju Bén. Pus târd, Miss Belga va radjonni, et haper on franc riyoe, ki mostere ses beas blancs dints. Des côps, Miss Belga shonne on pô zozote, avou s' tchapea sol costé. Afeye, ele si prezinte come ene djonne feye foirt serieuse.

Brâmint des afiches riprindèt les troes couleurs do drapea bedje: noer, djaene et rodje. C' esteut eto les couleurs des pakets. "Miss Belga" va-t ele divni "Miss Olanda" ? Li mâke a djoké podbon e 2004, cwand BAT a displaécî li fabricâcion di s' sorsoce [*filiale*], li cigarete Vanderelst, e l' Olande. R.I.P. po Miss Belga. (*Lucyin Mahin, li 8 d' awousse 2004.*)

Des camps pour émigrés clandestins sub-sahariens en Afrique du Nord ?

Des camps e l' Afrike Bijhreçe po rascoyî les abagants Noer-afrikins ki vlèt passer l' aiwe aviè l' Urope ?

C' est l' atuze ki Otto Schilling, li minisse almand d' l' economeye, vént do lâchî dins les gazetes di Djudla-Neyow [*Outre-Eupen = Allemagne*]. Mins di cwè çk' on djâze la ? Di des cints et des meyes d' Afrikins d' houte do Sara, ki passèt l' dezert, et risquer d' î crever d' soe. Après, i s' catchèt come des sâvadjès biesses dins les bwès et dins les coulots d' barake [bidonvilles] des veyes des payis d' Afrike bijhreçe. Di Libeye et d' Tunizeye, i ratindèt on passeu d' aiwe po wangnî l' Sicile. C' est des cints

d' abagants k' on rçût, di l' esté, so l' iye di Lampedoûsse, a Nonne del Sicile, ene des Poites di l' Urope. D' Aldjereye et do Marok, i trevâtchnut li Stroeteur di Djibraltar po-z ariver e l' Andalouze. Gn a co des ôtes k' avnèt e Sara Coûtchantrece [*Sahara Occidentale*], po schaper evoye d' Afrike eviè les lyes Canareyes. Sol les troes djoûs ki dj' a metou po scrire ci ptit papî cial, dj' a oyô dire, metans:

- Kel police di Layoune (Sara Coûtchan-trece) aveut ramassé 3500 djins ki s' aprestént a passer l' aiwe dispu li cminçmint d' l' anêye.
- K' on fortcherdjî batea vineut d' esse rascodou divant Siracuze, el Sicile, avou 78 Malyins, Liberyins et Siera-Leyonîs co vicants, mins ki hossént tertos à mantche [*au bord de la mort*]. Dins l' minme fornêye, gn aveut 22 k' avént morou d' soe, dispu k' il avént cwité l' Libeye la ene samwinne, et fornaivyî [*voguer à la dérive*] el Mîtrinne Mer.
- K' on-z a rçû ene "tchedje" di 30 Somalyins a Lampedoûsse, et k' on lzî va kécfeye diner li statut d' refudjîs politikes, voeyanmint k' il estént portchessîs dins leu payis. Did la, li plan da Otto Schilling, di fé des camps e l' Afrike Bijhreçe po ces abagants la, ki sont pacô ramassés pal police d' on payis, et djuste remoennés al frontire pa wice k' il ont moussî. To sins Bén k' i n' vont nén, did la, ritrevâtchî l' Sara dins l' ôte sinse. Les advintaedjes des camps serént, sapinse Otto Schilling:

- Espaitchê les cintinnes di moraedjes di djins, neyîs dins l' Mîtrinne Mer, tot sayant do rdjonde l' Itåleye u l' Espagne avou des naeçales di sint Nicolai [*embarcations de fortune*].
- Poleur relire, drola, les abagants k' on-z âreut dandjî et l' Urope, et les cis ki pôrént rascode li statut d' refudjî politike (come les Somalyins ki dji vs dijheu enawaire). L' Almagne a ddja ene politike foirt avnante po-z assaetchê les informatikîs indyins et filipins. Si est ele co presse a leyî vni des noveas abagants, po renonder si economeye.
- Aidî les ôtes a raler dins leu pays, avou on pordjet po tirer leu plan drola. Les pays d' Afrike bijhreçe ni sont nén presses a mete des cwârs a ça.
- Solâcyî [*soulager*] les pays d' Afrike bijhreçe (come li Libeye) ki rclamèt k' i n' ont nén les moyéns d' awaitî 4 000 km di frontire avou les ôtes pays Afrikins et sol Mîtrinne Mer.

L' opôzicion crustinne democrate almande (CDU-CSU) a bravouré et clatchî dins ses mwins [*applaudî*], et trover l' idêye clapante. Droidimint assez, li codjâzaedje do pordjet a vnou do minisse des Afwaires etrindjires, Joska Fisher, portant do minme pârti sociâ-democrate k' Otto Schilling. Joska Fisher a vlou ki l' pordjet sereut målâjhey a fé admete des pays d' Afrike Bijhreçe. Et, aprume, ki l' atuze di des camps manaedjîs pàs Almands freut rispiter dins l' idêye des djins des laidès rmimbrances do tins d' Auchwite et d' Bukenvale.

Tolminme, l' atâvla [*proposition*] vâreut les poennes d' esse cotuzé, sapinse mi, dit-st i l' fô. Li minisse itâlyin di l' Interieur, après li laide keure do batea d' Siracuze, vént do dire ki l' Urope ni s' pout pus refûler dirî s' fâs vizaedje [*s'emmitoufler derrière son masque*] po n' nén vey çou ki s' passe vormint, a s' frontire nonnrece. (*Lucien Mahin, li 6 et l' 9 d' awousse 2004.*)

Composition de l' Univers

Cwè çki gn a dins l' univiers ? Les dierinnès codowes. Cwè çki gn a dins l' univiers ? Vos alez responde, crândimint: li Tere, li Stoele do Bierdjî, Mâss, Mierkeure, Nûtone et les ôtès planetes, li Stoele di Bijhe et l' Croes d' Nonne. Eyet les stoelreyes: li Rustea, li Poye et ses Poyons, li Tchâr Pôcet (li Grand Tchâr), li Ptit Tchâr, li Fiermint et l' Îpe. Alfén: li Voye Sint Djâke, et totes les stoeles k' on voet en on telescope, ene claire nuteye do moes d' awousse. Dispu cwand k' ça egzistêye don ?

Les mzeures des astrofizicyins si rdjondèt todi dpus. I serént d' acoird po dire ki l' univiers est 13 et dmey miyârd d' anêyes vî. C' est a ç' moumint la k' i gn âreut yeu li "Grand cpetaedje", en inglès, li Big bang. Rilevans po les cis ki croeynut å Bon Diu, ki les astrofizicyins ni sârént dire çou k' gn aveut dvant. Si vos estoz crustin (u muzulman, u djwif), et ki vos vloz rapâmer vos croeyances eyet l' syince, dijhans kel Grand Cpetaedje pout esse rimetou al Creyâcion do Monde. Li Bon Diu âreut askepyî totafwait ci "djoû" la,

et les lwès po fé tourner l' cayet. Tot çou k' a shuvou a vnou "otomaticint".

Les dierinnès codowes.

Li ci (cene) k' a d' l' agrè po çou ki s' passe e Stoelfi, a surmint oyous djâzer des vints solreces ki plèt distrure les miroes des telescopes. Eto, dispu Einstein, on sait kel matire et l' exhowe (enerdje), c' est deus sacwès aloyeyes. Si vos n' è savot rén, alez dmander âs djins d' Hiroshima et d' Nagasaki, çou k' gn a yeu la 60 ans di ci. Dabôrd, l' univier, ci n' est nén fok del matire.

Dispu 1995, les astrofizicyins oyèt brutyî kel matire (les atomes ki fjhèt les stoeles, les stoeles a cawe, les volantès pires, et les stoeles ki schitnut), tot çoula, di dj', ci n' est k' ene tchitcheye: 5 âcint d' l' univiers. Dilé ci "blanke matire" la, dj' ô bén: li cene k' evoye del loupire, et k' on voet so les telescopes u les fotos des spoutniks, gn a eto :

1. Li Noere Matire Dirîtrinne (NMD). Noere pask' ele n' evoye pont d' loupire. Matire pask' ele assaetche di l' ôte matire. Dirîtrinne pask' elle est metowe padrî çou k' on pout vey did sol Daegn (çou k' evoye del loupire ki pout ariver so tere). Li Noere Matire Dirîtrinne, c' est 25 âcint d' l' Univiers.

2. Li Noere Exhowe Dirîtrinne (NED). A l' ârvier del NMD, li NED riboute li matire, come èn inmant contrâve. Ci sereut la l' gros boket d' l' Univiers : 70 âcint.

Å cmince, les sincieus estént so dotance divant ces trovas la. Mins, e 2004, gn ava troes corwaitaedjes, nén aloyîs, ki mostrît ki deus tîces (2/3) di l' univiers, c' est del Noere

Exhowe Dirîtrinne. Si vos estoz curieus d' saveur les pondants et les djondants, lijhoz: « *Les dernières nouvelles du Cosmos* » âs eplaidreyes « Le Seuil ». Mâlheys mots: S(i)toele do Bierdjî: *Vénus* || Mierkeure: *Mercur*e || Nûtone: *Neptune* || li Stoele di Bijhe: *Étoile Polaire* || Croes d' Nonne: *Croix du Sud* || li Rustea: *Orion* || li poye et ses poyons: *Pléiades* || li Tchâr Pôcet (li Grand Tchâr): *Grande Ourse* || li Ptî Tchâr: *Petite Ourse* || l' Îpe: *Cassiopeé* || li Fiermint : *Constellation du Lion* || li Voye Sint Djâke: *Voie lactée*. || vints solreces: *vents solaires*. || siteeles a cawe: *comète* || volante pire: *météorite* || siteele ki schite: *étoile filante*. || Noere Matire Dirîtrinne : *Matière Sombre Exotique* || Noere Exhowe Dirîtrinne : *Énergie Sombre Exotique*.

Li pârlumint walon. on cåzaedje eredjistré da André Lessire

1. Li vî Nameur.

Li pârlumint walon est metou sol Grognon, li berce di Nameur, li plaeece la k' Nameur a vormint cmincî. On-z î a rtruvé des traces do vicaedje 6500 ans divant Djezus-Cri. C' est des bokets d' cayâds et des restants d' biesses, çou ki fwait pinser ki les djins d' adon estént des tchesseus et des pexheus. Cwand on-z a fwait les grands travos e 1992, on-z a metou a djoû des restants d' èn ome, k' âreut la viké divié 50 divant Djezus-Cri. Jean Plumier, l' årkeyolodjisse responsåve l' a lomé "Li pus vî des Namurwès". Et s'

soçon Djan-Mareye Antoenne, ki fwait des fougnaedjes [*fouilles*] sol Citadele, a rtruvé les restants d' ene feme et i l' a lomé "Li Feme del Citadele". On-z î a rtruvé eto des pîces di manoye do tins des Gålwès. Do tins des Romins, gn a yeu ene voye k' a passé etur Mouze et l' rotche. Et padzo l' rowe Notru-Dame, gn a co des bokets di l' ancyinne voye rominne. Li pârlumint walon est metou so ç' voye la : Dins les soûmints [*fondations*], on-z a rtruvé les arotchmints del voye. Do cénkinme sieke, gn aveut ddja l' no d' Nameur so ene pîce di manoye. Do tins des Merovindjins, sol Grognon, gn aveut des omes di mestî k' î boutént. On-z a rtruvé des broches (fûles) [*broche, fibule*] et des ôtes clicoteas. Å 10inme sieke, Nameur va demarer, podbon, avou tote ene rîlêye di mâjhones ki s' vont basti sol Grognon. C' est a ç' moumint la eto k' i gn âre li prumî meur del veye. Pask' on dit k' i gn a yeu cwate meurs po retourner Nameur : li prumî, sol Grognon; li deujhinme, dins çk' est asteure li rowe des Florifossés, rowe des Schaesseus; et l' Plaeece d' Âres; li troejhinme, ene miete pus lon, rows Hôte et Basse-Mårçale. Rowe Emile Cuvelier et eviè li plaeece di l' Lyon et l' cwatrinne meur, li rigne [*boulevard périphérique*] d' asteure.

2. Les ancins nos poirtés pâ bastimint k' est asteure li Pârlumint walon. Li bastimint do pârlumint walon, on ndè va ddja djâzer å 13inme sieke. I va aveur des nos ki vont candjî a fwait:

- L' Ospitå d' Nameur.
- L' Ospitå des pôves.
- L' Ospitå Notru-Dame.
- Li Grand Ospitå.

- L' Ospitå Sint Djîle.
- L' Ospice Sint Djîle, lomé eto "Li Catreye".

Å cmince, les bastimints estént resserés emey les mâjhones, raclapés onk conte l' ôte. Ci n' est k' e 1868 k' on va dismoli les meurs, po fé l' boulvård tot do long d' Mouze. Ça fwait k' les bastimints vont aveur ene miete dipus d' air do costé d' Mouze. Pu, e 1949, on-z a co dismoli sacwants mâjhons po fé li plaeece Keguelian. Et c' est viè les anêyes 1960 k' on va dismoli tot l' Coulot des Sarazins.

3. Cwè est ç' po ene sacwè, èn ospitå ?

Asteure, c' est ene plaeece la k' on va cwand on-z est malåde, po s' fé operer et po s' fé sognî. Dinltins, ci n' esteut nén totafwaitmint ça. L' ospitå, c' esteut l' raploû des pôves, des voyaedjeus, des pelrins et on-z î sognive eto ene miete les malâdes. Mins c' esteut ene mâjhon d' passaedje, brâmint, èn ospitå, dinltins. Å 13inme sieke, l' ospitå d' Nameur, c' esteut on grand cwârè d' bastimints. Et on trovêve la: ene tchapele, ene grande sâle, pu des dortwers, refectweres et coujhenes. Å 16inme sieke, li bastimint s' a-st agrandi do costé do Grognon. Gn aveut adon ene pitite rouwale, li rouwale Pî-do-Tchestea. C' est å 18inme sieke k' on va dner å bastimint li cogne k' il a ådjourd. On-z a insi agrandi e 1667, e 1699, pu e 1724, çou k' egzistêye todi do djoû d' ådjourdu.

4. L' intrêye costé Grognon.

C' est do gotike civil. Cwand on dit "gotike", on pinse âs egljhes. Mins a Nameur, vos avoz des bastimints gotikes civils. Vos nd avoz onk el rowe des Bresseus ki rwaite

el rowe do Prezidint a costé del poite ki dene so Sambe. C' esteut l' majhon d' on martchand d' draps. End a èn ôte el coine del Rowe do Prezidint et del Rowe Sint Djhan. Gnd a co en ôte el Rowe des Bresseus ki c' est on câbaret, "La Cuve à Bière". À 18inme, on l' va lomer Ospitâ Djenerâ des Bas-Payis. On-z î va trover, adon:

- Les fô: c' est ci k' on les essere
- Les cis ki sofrîxhnut do mâ-sint Djîle[*épilepsie*]
- Les viyès djins
- Les ôrfulins, les efants trovés, les efants des pôves, les cis k' on-z abandnéve, k' on leyive sol voye. Gn aveut a l' intrêye on « tabeur d' abandon ».
- Les efants ki les parints estént e prijhon.

Ça va dmorer inla disk' avié 1900. Adon, on va plaecî la les efants en èn ôrfulinat. I n' dimorrè ki les viyès djins, et ça serè don "Li Catreye" u "Les vîs omes", et ça dmeurrè disk' e 1965. Après 1965, les bastimints vont dmorer a l' abandon a pô près 22 ans. On-z î va vni haper des pires, des bwejhreyes; on va vni scheter ene miete tot; gn ârè des pidjons tos costés. Totafwait serè brâmint disbrôlé. E 1990 on va cmincî les travos di rassonraedje. Et c' est li 17 di setimbe 1998 ki l' pârlumint walon si va vni astaler vaici.

5. Sikepiaedje do pârlumint walon.

I date, lu, di 1980, cwand on-z a ahivé çou k' on lomève adon li "Consey redjonâ Walon", ki s' a astalé li 15 d' octôbe 1980 dins èn oté d' Wépion. Pu, li 11 di decimbe 1986, i s' vont vni edjîstrer a l' anyinne BouÛsse

di Comiece. Pu vni vaici, dabôrd, e 1998. Nosse pârlumint walon si copôze di 75 pârlumintîs, lomés po 5 ans. Gn a 7 del Walone Braibant, 30 do Hinnot, 24 di Lidje, 5 do Lussimbork et 9 di Nameur. Li buro do pârlumint, c' est come li coledje des mayeurs et scabéns el comene u li deputâcion permaninte al province. Pu gn a des comissions. Adonpwis, gn a l' grefe: c' est tot les eployîs, sins hårdêye [*lien*] avou l' politike. Leu tchîf, c' est l' greffî. Lu, il a s' buro rowe Sint Nicolai.

6. Li sâle des comissions.

Gn a 16 comissions, avou dins tchaeke, 12 pârlumintîs (u pârlumintresses), et 12 supleyant(e)s. Gn a la ene hobete di ratournaedje (tradujhaedjes). Paski, mâgré k' on-z est en on pârlumint walon, gn a eto des djins ki câzèt almand. Li sâle des comissions, c' esteut l' tchambe a couÛtchî des omes. C' est co on plafond come dinltins (18inme sieke) avou les sômîs et les tchvions. Ene comission kimince a bouter cwand gn a l' govienmint ki fwait on pordjet d' decret ubén l' pârlumint ki fwait èn atâvlaedje di decret. Li comission ki ça lyi copete fwait on rapoirt; li rapoirt est håyné el seynance plinnire. S' il est vôté, li govienmint l' acceptêye. I passe â Moniteur, et adon, ci serè ene lwè. L'ovraedje ezès comissions, c' est l' soûmint des lwès. C' est foirt consècant come bezogne.

7. Sâle do Buro do Pârlumint

Li wârnixhaedje est mitan ancycin, mitan modiene. Les lampadaires sont metous come des wâmeas

[*flambeaux*]. Li tchminêye est come dinltins, mins sins djivâ. Les tâves et les tcheyires et li ptite coine po tchafyî ene miete et si rpoizer, les meubes, tot ça, c' est tot modiene. Dins l' Buro, gn a nouf djins : li prezidint deus vice-prezidints et shijh peneus. Gn a eto l' greffî k' est todi la. Li Buro s' ocupe di manaedjî tot l'ovraedje do Pârlumint, d' etertini les bastimints et s' ocuper do persounel.

8. Sâle do Buro do Pârlumint.

C' est l' boket do bastimint k' a stî fwait l' dierin, ragrandeye so ene rouwalette ki passève a costé. Elle a co si tcherpinte d' oridjinne avou les pouÛssâds, les boulomes et des crotchets po-z agritchî les lindjes. Paski, dinltins, c' esteut li ristindreye, ou çk' on ristindeut les lokes et les lénçoûs. Padzeu on ptit contwer, gn a des montêyes k' alèt dins on ptit clotchî. Do tins d' l' ospitâ, c' esteut l' clotche k' erîlève tot l' vicaedje po les djins s' lever, aler mindjî, aler a messe et tchik et tchak. Asteure, ci bas gurnî ci, c' est l' sâle del presse. C' est vaici k' les gaztîs vegnnut cwand gn a des seyances. I polnut shuve totes les bates di dvize pa ene television dvintrinne, et il ont telefones et des éndjoles po fé leu mestî et-z evoyî leus papîs a leus gazetes. Come di djuste, n' a k' les gaztîs (et gaztresses) acredités (êyes) k' î polnut vni bouter.

9. Sâle des contes rindous

Tot çou ki s' dit e seynance plinnire doet esse rashiou so papî. Gn a deus sôres di contes-rindous : li conte-rindou rascourti [*analytique*] et li conte-rindou mot a mot [*intégral*]. Dins l' rascourti, on

dene les grands ponts k' on stî disbatous et les garndès idêyes des responses. Ci conte-rindou la, les pârlumintîs l' ont li londmwin d' l' asyinne (del seyance). C' est ene usteye di travay por zels. Li conte-rindou mot a mot, on mete pâr tot çou ki s' dit. S' i gn a onk ki dit "Tén, i fwait tchôd âdjourdu" c' est mârké. S' end a deus ki s' margaynut eyet s' dire des pâters di pourcea, ebén, ça est mârké eto. Gn a sovint des pârlumintîs ki fwaiynut des reflections e walon. Gn a des specialisses.

10. Li biblioteke.

Les lives k' î gn a vaici, c' est des tecses di lwè et les ârtchives do pârlumint. Dinltins, c' esteut l' dortwer des comeres (les omes estént vaila dins l' fond et les cmeres vaici â hôt). Inte les axhletes di lives, gn a ene pitite potale. C' esteut li tâve di nute, la k' les djins metént leus kékes cayets k' il avént da zels. Come il estént pôves, i n' avént nén grand tchoi a-z î mete. Astok, gn a eue ene tchapele. Gn a eue deus tchapeles a l' ospitâ. Vaici, li hôte-tchapele, c' esteut po les djins Bén metous. L' ôte tchapele, âdzo, c' esteut po les djins d' passaedje, et les pinsionnaires. Come di djusse, li rlidjon n' esteut nén l' minme po les pôves et po les ritches ! Po rdischinde vos pasroz pa des montêyes avou on plafond e tawea [tufeau]. I date di 1696. Il a eue stî fwait dins ls anêyes 1660. Et â sidje di Nameur e 1622, li bastimint a stî ene miete abumé. E 1696 on-z a rfwait l' vôsse télé k' elle esteut. Li tawea c' est en pire ene miete djaene, ene miete tinre, ki vént d' Mouze, do costé di Hu u di Mâstrek. Et vos rtrovoz cisse pire la â

teyâte di Nameur et a l' eglijhe Sint-Leu eto. End a eto al Coledjåle di Hu ki vént do vâ d' Hoyou.

12. Li sâle des plinnès asyennes

(Seyances plinnires) A Brussèle, li pârlumint, c' est on dmei rond. Vaici, c' est çou k' on lome on pârlumint a l' inglese, avou l' mândjorité (a droete) et l' opôzucion (a hintche) ki si rwaitnut. Vaici on n' sâreut tourner l' dos â ci ki câze ! Gn a 84 plaeces, po les 75 pârluminîs et les nouv minisses.

Les minisses sont sol banc do mitan, a droete. Les prumîs bancs a l' intrêye c' est po des senateurs ki vegnut schoûter, les aidants des minisses et kékès plaeces pol publik. Âdzeu, e gurnî, ci rest des plaeces po les gaztîs. Â dvant gn a l' pirlodje pol prezidint et astok, gn a l' greffî, et les djins ki scrijhnut les deus contes rindous. Âdzeu, gn a l' tâvlea po les vôtædjes. Tchæke pârlumintî a troes botons, onk po dire k' oyi, onk po dire ki non, et l' troejhinme po dire k' on s' rastind d' vôte. Les vôtes s' afitchnut fwait a mezeure. Inte les vôtædjes, on-z afitchte li cok Walon, dessinê pa Pierre Paulus. Les Francès dijhnut, nozôtes ossu, on a on cok; mins atincion : nosse cok, nozôtes c' est on cok di sôre [coq de race]. On cok di bate. Il est astampé so ene pate. Il a l' ôte levêye, presse a plonker. Et i rwaite l' ôte cok droet dins les ouys. Dabôrd k' el cok francès, lu, il a les deus pîs dins l' berdouye et i tchante ! C' est la tot l' adire ! (André Lessire, po ene vizite e walon e moes d' mâss 2004.)

Les criquets-pèlerins. Août 2004: invasion de retour en Mauritanie.

Potchas-pelrins /

Moritanreye (awousse 2004) : li rarivaedje des djonneas d' Afrike bijhrece. Nouwatchote, prumire samwinne do moes d' awousse 2004. Ene volêye di djonneas [essaim] d' potcha-pelrins, rivnous d' Bijhe, a-st evayi l' veye di Nouwatchote. Tot çou k' esteut vete î a passé : les pâmîs [palmiers], les fleurs; minme li rmouye do stade olimpike di fotbale k' i gn a nén dmore ene yebe. Et rén moyén d' fé : on n' pout stritchî do pwezon â mitan des djins ! I fât ratinde ki les djonneas cwiténxhe, les shuve ene djournêye; waitî la k' i vont passer l' nute, et poudrijhî [pulvériser] avârla. Kimint k' ça s' fwait, dabôrd k' on-z anonce ci rascråwe la dispu l' waeyén-tins 2003 ? A-z ôre li posse, les payis d' Afrike Bijhrece ont fwait leu bouye. So tot l' pretins, li Marok a rclamé aveur soûfaté [traité] 350.000 ectâres : ostant k' el Roman Payis. Les djonneas n' ont nén rmonté pur hôt k' les montinnes di l' Anti-Atlasse, a Nonne do payis. E l' Aldjereye, on-z a stritchî eto a make. Les potchas sont cwand minme arivé a Bedjaya, 200 km a Nonne d' Aldjî. Mins i n' ont wai fwait d' damadje. Asteure, gn a des nouzomès stindêyes al Nonne di l' Aldjereye et sol Sara Coûtchantrece k' i gn a yeu nolu po-z aler vey çou k' i s' î passe. C' est k' vola, i n' fwait nén trop seur s' î pormoenner. So tot l' Sara, â djoû d' ouy, gn a des bindes di hapeus d' boûsse et des smocleus [contrebandiers] di totes les cognes ki rôbalèt avârla. Ça fwait ki nos potchas ont polou ponre a leu-z âjhe dins totes ces

coines la. Les oûs ont divnou des molons [*larves*]. Les molons ont disclô, les potchas s' ont ratroplés. Et hay ervoye, asteure, eviè Nonne, la kel sâjhon des plouves d' inte les tropikes va fé crexhe del verdeure a golafer plantiveuzmint. (A Bijhe, c' est l' esté : totafwait est souwé: gn a rén a magnî drola.)

Li dierin abrocaedje des potchas rimonte a 1989. Po ndè vni mwaisse, li F.A.O. a furlé 300 miyons d' dolârs. Did la, l' idêye di fé des plans po diswalper li lûte espaitchrece [*lutte préventive*]. C' est çou k' a stî fwait å Levant d' l' Afrike, po les payis del Rodje Mer (Edjipe, Soudan, Yemen, Arabeye, Somaleye, Eritrêye). Ça a costé 8 miyons d' dolârs. Ça n' a nén stî fwait pol Coûtchant (Payis d' Afrike Bijhrece et Sahel Coûtchantrece). Et asteure, on-z a dedja coschiré brâmint dpus dispu l' bontins 2004. Et, dji crin foirt kel pômage ni vegne sitrinde les boyeas des pôves payizans moritanyins dins les moes ki vnèt. Minme si les bayeus d' cwârs sont di dnêye ? [*si les bailleurs de fond sont généreux*] Inte li moumint k' on dneu d' liârd dit k' il est di dnêye, dabôrd, i fârè des samwinnes u des moes disk' a tant ki ces çanses la ni divnéxhe des bidons d' pwezou po touwer les potchas, et des avions avou des strichetes po travayî podbon. So ç' tins la, les potchas âront tot l' tins di vni rloper les coûteures [*dévorer les cultures*] des pitès djins do Sahel. Mî vât alouwer ses sôs dins des canons et des tanks po touwer les Irakyins et les Palestinîs, dandjreus. (*Lucyin Mahin, li 10 d' awousse 2004.*)